

43.

Forsvundne Kirkegårde.

Af Højskolelærer August F. Schmidt.

Det vilde være af ikke ringe Interesse for Forskningen, om man på et Sted havde samlet, hvad der vides om forsvundne Kirker og Kirkegårde rundt i vort Land. Foreløbig må vi nøjes med en stykkevis og spredt Viden om Emnet, der dog sikkert måtte være tillokkende for en Arkæolog at tage op til grundig Behandling. Ad forskellige Veje kan vi erholde nogle Oplysninger om, hvor der har ligget Kirker og Kirkegårde, som nu er forsvundne. Det er således lærerigt at se, hvad et Middelalderhåndskrift som „Ribe Oldemoder“ fra ca. 1325 kan meddele os om vort Emne. I dette Håndskrift, udgivet af *Oluf Nielsen* 1869, læser vi om ikke mindre end otte Kirker, der nu er forsvundne. De har ligget i Rundkreds langs „gamle Viborgvej“, Hærvejen, Halvøens oprindelige Vejstamme. Kirkerne fandtes i *Dørken*, *Ullerup*, *Farre*, *Østergård*, *Amlund*, *Almstok*, *Fitting* og *Karbjærg*, alle i Vejle og Ribe Amter. Hertil kommer endvidere de forsvundne Kirker – nævnt i yngre Kilder – i *Yding*, *Klausholm* og *Kolle-morten*, alle i Egnen Vest for Vejle. Ved disse Kirker, der er omtalte af Lærer *Rasmus Mortensen* i Vejle Amts historiske Årbog 1930, har der selvsagt været Kirkegårde, men om disse ved vi intet. Gravninger på Åstederne vil sikkert heller ikke yde Oplysninger af Betydning om middelalderlige Landsbykirkegårde. Det samme tør også siges at være Tilfældet med de 28 nedbrudte Kirker i Århus Amt, som *Sigurd El-*

43. Mindesmærke over Kyholm Kirkegaard (se Teksten S. 35 ff.)

44.

Kjær har gjort Rede for i Århus Stifts historiske Årbog 1918. I H. F. Rørdams „Danske Kirkelove“ 1550–1560 vil man hist og her finde Forordninger om Kirker, der måtte blive nedbrudt, f. Ex. i *Fåborg* d. $23/2$ 1550, *Præstø* $25/7$ 1550, *Slagelse* $16/7$ 1551, *Ålborg* $27/9$ 1554 o. s. fr. 1540 d. $24/10$ tillader Kri-

stian III Borgmestre, Rådmænd og menige Borgere i *Randers* at nedbryde St. Clemens Kirke og Kirkegård, „som tilforn var deres Sognekirke, og dermed bygge og holde de andre to Sognekirker ved Magt; dog skal Taarnet af St. Clemens Kirke blive stående, og hvor Kirken og Kirkegården før stod, skulde de bygge Borgergårde og Våninger, som skulle sættes for en redelig Jordskyld til de andre to Kirker“ (Rørdam: Kirkelove).

Af sådanne kortfattede Oplysninger kan vi i første Række kun drage det Resultat, at vi véd, at her og der har engang været en Kirke og en Kirkegård. Først når Arkæologerne kommer til at foretage Udgravninger på gamle Kirkepladser, kan man have Held til at erholde Meddelelser om Kirkegårdenes Størrelse etc. For *Københavns* Vedkommende kan man om forsvundne Kirkegårde læse interessante Beskrivelser i Bogen: „Vor gamle Hovedstad“ ved *Peter Linde, Georg Borup* og *Artur G. Hassø* (1929). Da der altså om *Københavns* forsvundne Kirkegårde foreligger bl. a. det nævnte Værk, (hvorfra Fig. 45 og 47 stammer), skal man ikke her nærmere komme ind på Emnet Hovedstaden vedrørende. Derimod skal der foretages nogle Strejftog rundt til forsvundne Kirker i forskellige Egne af vort Land. Og vi tager da først over til *Læsø*, hvor endnu

45.

ses Stedet for den af Sandflugt tilføjne *Hals Kirke*. Ved en Undersøgelse af Kirketomten i 1894 fandtes Rester af Begravelser under Kirkeruinens Gulv, og det viste sig, at den fra Middelalderen stammende St. Olai Kirke havde været ca. 28,6 m lang og 8,8 m bred. Stenene af Kirken i Hals er blevet slæbt væk efterhånden. Man ser nu en Forhøjning, der angiver Kirkens Omrids. Ved Undersøgelsen i 1894 foretoges en Gravning på Kirkegården, der tildels er dækket med et Lag Flyvesand, men Undersøgelsen her hæmmedes meget af Grundvand og gav intet Resultat. Af Kampestensdiget om Kirkegården – hvoraf der endnu er meget tilbage (se Fig. 48) – kan det ses, at Kirkegården kun har været ca. 110

44. Højerup Kirke og Kirkegaard, Stevns.

45. Kort over Helligaandskirkens Assistenskirkegaard „Wismar“, København.

Alen lang og 100 Alen bred, hvilket synes os meget forunderligt, da Hals Sogn i gamle Dage var det største på Øen; men måske har der også været en Kirkegård ved det Kapel, der i fordums Tid har ligget ved Østerby paa Læsø.

Hals Kirkes Nedlæggelse ud-

gør et interessant Kapitel af Øens Historie. Derfor har *H. Grüner Nielsen* også gjort indgående Rede for dette Emne i sin udmærkede Bog: „Læsøfolk i gamle Dage“ (1924), hvortil henvises.

På den lille Ø *Kyholm* i Kattegattet finder vi også en forsvunden Kirkegård (se Fig. 43 og 50). Denne Begravelsesplads har sin egen Historie. *Kyholm* er kun ca. 17 ha stor, er beliggende ud for Stavns Fjord (der borer sig ind i Østsiden af *Samsø*), og hører under *Tranebjerg Sogn*. Under Pesten 1710–11 var på den lille Ø Karantæneanstalten for Jylland, og der opførtes et „Pesthus“. 1801 anlagdes „*Kyholms Fæstning*“, med Kommandant og Soldater især af fynske Regimenter; den nedlagdes 1814. 1831 byggedes en stor Karantæneanstalt, der imidlertid blev nedlagt 1859. Fra Pesten og Fæstningens Tider stammer den lille Kirkegård, som endnu findes på Øen. Da Karantæneanstalten i 1831 blev opført, hvilede allerede tredsstyve unge Soldater på Kirkegården, døde her på Øen under Ophud for Konge og Land. I Karantænetiden fik Kirkegården nye Beboere. Man ved næppe nøje, hvor mange der er jordfæstede på den lille sammensunkne, tilgroede Begravelsesplads, men det første Hundrede hviler der sikkert her. En frodig Vegetation er der stadig på Øen. *Johannes Tholle* beretter således (i *Fra Holbæk Amt 1929*, 14), at Træerne og Buskvæksterne i de forhenværende Haver og på den nu tilgroede Kirkegård i Frastand giver Øen et tiltrækkende Ydre. På Kirkegården findes mange *Aquilegia vulgaris*. Om Forsommeren er Øen helt hvid af *Saxifraga granulata*, de blomstrer som Hylden, de forvildede

46.

47.

46. Mindestene fra „Saltholm Kirkegaard“.

47. Kort over Vor Frue Assistens Kirkegaard „Linden“, København.

48.

Roser og Frugtræerne, til Minde om en Kultur, et Havebrug, som blev glemt“. *Achton Friis* fortæller (*De danskes Øer II* (1927), 118 ff.) bl. a. om Kyholms Vegetation, at inde i Vildniset, hvor man synker dybt i et Væv af Buske og vilde Urter, snubler man Gang på Gang over Gravenes Tuer . . . „dér finder vi, naar vi bøjer Gærdekørvelens og Brændenældernes Toppe tilside, hist og her et lille, violblaat, blinkende Øje, der ser imod os fra sin Tue – det er *Vincaen*, som staar i Blomst. Plantet af Hænder, som for længe siden er bleven trætte. Er det ikke Stedets virkelige, uvisnelige *gloire*, at netop det er bleven tilbage, som Menneskene har ført med sig for at gøre Livet skønt! Og maa man ikke tænke paa, at tværs igennem Døgnets Kævl og Stridigheder enedes disse Mennesker bestandig om én fælles Klage – den, at „Grevens Stude“ brød ind over Stendiget og forstyrrede den lille Kirkegaards Fred“. – Det er blevet fortalt til Achton Friis, at en gammel Kvinde langt borte fra en Dag kom til Samsø og tog over til Kyholm for at søge efter sin Moders Grav. Moderen var død paa Øen i Karantænestationens Dage og jordet her. Det siges, at hun efter megen Søgen fandt Graven, som endnu bar et lille Trækors med et halvt udvisket Navn på. Men også det er allerede længe siden, og ethvert Mindesmærke er nu forsvundet.

Til disse Achton Friis' Oplysninger kan dog nu tilføjes, at i Sommeren 1932, den 18. Juli, rejstes på Kyholm Kirkegård et Trækors med Tag på og et Dødningehoved over en enkelt Inskription:

„O venlige Grav, i din Skygge bor Fred,
din tavse Indvaaner af Sorger ej ved“.

49.

Det er Kyholms Ejer, Lensgreve *Danneskjold-Samsøe*, der har taget Initiativet til at rejse Korset på Kirkegården (se Fig. 43), indhegne denne og give den en passende Istandsættelse. Kirkegården er nu fredet og overdraget til Tranebjærg Menighedsråd, der i den løbende Tid skal

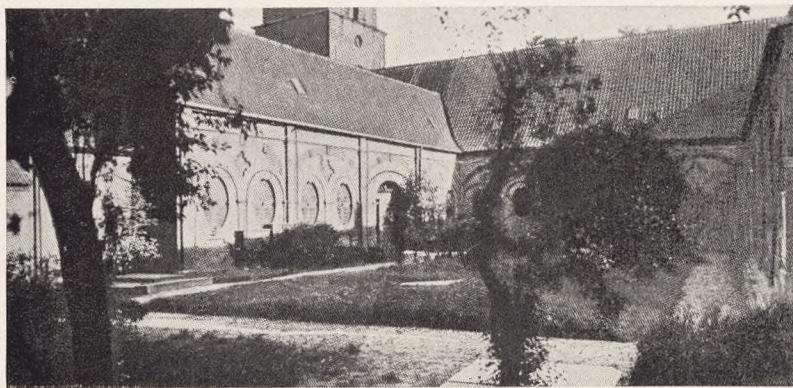
48. Rester af Gærdet omkring Hals Kirkegaard. 49. Parti fra Petri Urtegaard, København.

50.

værne om den gamle Begravelsesplads. Ved en smuk Fest på Kyholm 18. Juli 1932 afslørede Korset, og Kirkegården fredlystes. Mange Mennesker overværede den smukke Højtidelighed, hvor der bl. a. blev talt af Lensgreve *Danneskjold-Samsøe* og Pastor *Ter-kildsen* fra Tranebjerg (se *Fyns Tidende* 19/7 1932; *Kalundborg Dagblad* 25/7 1932).

På *Hesselø* i Kattegat findes to Kirkegårde og mange enkelte Grave fra nyere Tid langs Stranden. Disse Kirkegårde er skildret af *Achton Friis* i „De danskes Øer“ III (1928), 195 ff. Den lille Kirkegård på Øens Nordside er omtrent 20 m i Kvadrat. Dens Plads er på Nordklintens yderste Rand med åben Udsigt langt ud over det vide Hav. Et Par små Fyrretræer, som danner Læ mod Vest, er dens eneste Træbevoksning. Men den er tæt overgroet med et Væld af frodigt Ukrudt, som står i det herligste Flor om Sommeren. En Nordmand hviler her i den ene Grav. Et simpelt Trækors med Indskrift oplyser herom. I Kirkegårdens anden Grav hviler en Røgter, der hængte sig. I „De danskes Øer“ findes Fotografi og Tegning af Nordmandens Grav. – Øens anden Kirkegård findes helt ude på Nordvestpyntens øde Flade. På Sletten er rejst et Dige af tunge Kampesten; Diget omslutter en Oval på omtrent 60 m i Længde og 45 i Bredde. Diget, som er en Meter højt, har indesluttet en Snes Grave, af hvilke efterhånden kun de halve er tilbage. De består af opdyngede, aflange Stenhobe (se Fotografier i „De danskes Øer“) (Fig. 52), som har dækket Ligene, der simpelthen har været lagt ned på den hårde, græsgroede Rullestensbund. Stendyngerne er 2 m lange og halvt så brede og ikke højere end nødvendigt for

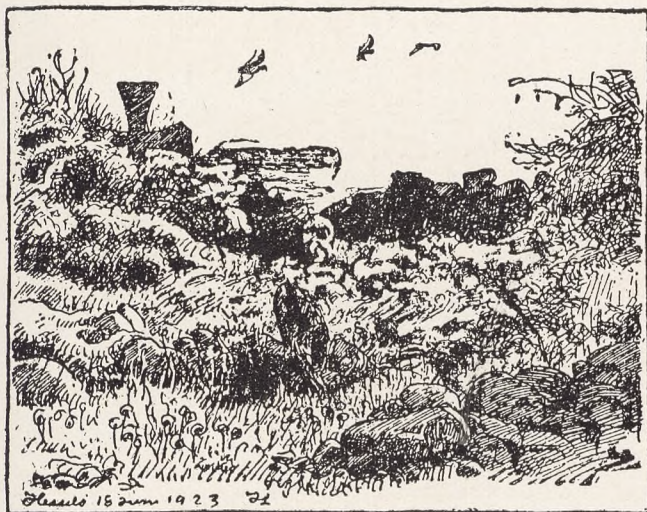
51.

50. Parti fra Kyholm Kirkegaard i vore Dage. 51. St. Petri Urtegaard, København, i vore Dage.

at skjule de Døde. Hvem disse er, ved ingen mere. Aldrig er her fundet et Redskab eller nogen Ting hos dem, der kunde give Oplysning om Alder, Nationalitet eller andet. Man véd ikke, om de er begravede på én Gang eller efterhånden. Men det svære Dige, som det må have taget både Tid og Kræfter at rejse, vidner om, at det er bygget af Folk, der har villet værne om Stedets Højtid og om de Døde. *Achton Friis* nævner i sit herlige Værk de forskellige Anskuelser, der har været fremsat om Kirkegårdens Oprindelse, og kommer til dette sikkert rigtige Resultat, at én af Hesselø's tidligere Ejere blandt de sjællandske Herremænd har ladet Diget rejse for at strandede Søfolk kunde blive stedt til Hvile her. „En mere stemningsfuld Begravelsesplads har jeg aldrig set“, siger *Achton Friis*, – „det gamle, tunge Stendige paa den øde Strand, indesluttende de lave graa Hobe, der dækker Resterne af de Døde, maaske Mænd allevegne fra, hver med sin underlige Historie – kun med den samme Død paa Kysten af denne lille fjerne Ø, eller drevet iland her ude fra det store Hav! Der er Højtid nok over de graa Grave, hvorover de bøjede Hvidtjørn hælder deres blomstrende Grene, og hvor Svalerod og Høgeurt nikker i Vinden, som kommer ude fra det bestandig urolige, bølgende Hav, hvorover ingen Kyst øjnes til nogen Side. Her, hvor ingen Lyd høres uden Bølgeslaget – og Tornsangerens Vise fra Tjørnens lave Top“.

Saltholm i Øresund har også sin Kirkegård – beliggende omtrent midt i den nordre Del af Øen. „Kirkegaarden“ er en Højning, hvori de Mennesker ligger begravede, som døde i Pestbarakkerne ved *Saltholms* østre Strand i Pestens Tid 1711, da der var indrettet Karantæne på Øen. Man har ikke kunnet grave Ligene ned, de er dækket af påkastet Jord. Store Kalkstensblokke har engang betegnet de enkelte Grave, nu er det hele forstyrret. Der kan ifølge Konservator *P. Linde* iagttages titotlv Gravlæggelser. I Kalkstenene ses intet Tegn eller Navn. Paa Højden findes også henslængt to omhyggeligt tildannede Granitkvadre med ubehjælpsomt mejslede Indskrifter, stammende fra nyere Tid. I den ene Kvader er der øverst hugget ligesom et Hjerte og herunder Navnet *Teresia Top* samt Dødsdatoen 5. September 1807. På den anden læses: Hær under hviler R. I. D. d. 21. August 1807. Stenhuggeren har dog glemt Nullet i Årstallet (se Fig. 46). I *P. Lindes* Artikel i *Berl. Tid.* ^{13/1} 1929 er en Tegning af „Kirkegaarden“, der fremtræder som en ringe Højde over Øens flade Jordsmon. Begravelsespladsen på *Saltholm*, der huser de jordiske Rester af pestdøde Mennesker fra 1711 og måske nogle Soldater faldne i Englandskrigen 1807, – dog Navnet *Teresia Top* tyder snarere hen til, at her er død en dansk Kvinde tilhørende en midlertidig Bosættelse på Øen, – burde fredes og ordnes ved Nationalmuseet som en Kirketomt. Det vides ikke, om *Saltholm Kirkegård* nogensinde har været *indviet* til Begravelsesplads. I hvertfald, for nogle få År siden døde en gammel *Amagerbo*, der havde levet så mange År på Øen – vel som Hyrde – at han i sine efterladte Papirer forlangte at blive begravet herovre. Men Præsten sagde nej. Her var ingen *indviet* Jord. Og så blev Tilladelsen ikke givet, endskønt *Saltholm* dog har sin „Kirkegård“ (se *Ekstrabladet* ^{27/2} 1928). – Vi tager nu fra vor østligste Øresundsø helt over til Jyllands vestligste Knude ved *Blåvand*, hvor vi i *Oksby Sogn* i en storlået Klitegn ved *Blåvandshuk* finder en gammel Kirkegård på Stedet, hvor *Oksby gamle Kirke*, nedrevet 1891, den sidste med *Stråtag* i vort Land, har haft sin Plads. Kirkegården her er nu overdraget til Staten. Den ligger nemlig inde imellem de Klitter, som Staten har indtaget til Plantage. Det var i 1928 10. Juli, at Menig-

52.

og der er rejst Kampesten i alle Hjørner. Også alle Gangene renholdes og er belagt med Grus. Der er intet særligt Mindesmærke på Kirkegården ud over Gravmindesmærkerne. Her er enkelte hældende Jernkors samt enkelte mossede, revnede Marmorsten. Den gamle Kirkeklokke, der hængte i Gavlen på Kirken med Stråtag, hænger nu på et Jernstativ på Kirkegården. Det er det eneste, der er tilbage af Kirken, meddeler Pastor *J. Andreassen*, Ho-Oksby, mig velvilligst i Brev af ²⁸/₇ 1932. De fleste af ovenstående Oplysninger er hentede fra Pastor Andreassens Skrivelse. I „Fra Ribe Amt“ 1905, S. 118, findes et Billede af Oksby gamle Kirke med den store, aflange, firkantede og inddigede Kirkegård uden omkring.

Af denne Kirke er der givet en henførende Skildring i vor skønne Litteratur, idet Digteren *Thomas Lange* i sin Fortælling: „Kirken med Stråtag“ (1858) henlægger den digteriske Handling i sit Arbejde til Oksby gamle Kirke. „Kirken med Stråtag“ er det første digteriske Motiv, der er dukket op for ham og planlagt som et Digt om den fattige, ensomme Kirke, der i al sin Ringhed er Symbolet på den sande Kirke, den urolige Menneskeånds sande Hvilepunkt, der under sit Stråtag har et rigt åndeligt Liv. (Se nærmere min Afhandling om *Thomas Lange*: „Eventyrets Land“ i „Fra Ribe Amt“ 1927).

Der findes et firkantet Stykke Jord ca. 3000 Alen Sydøst for den ny Oksby Kirke.

Dette Jordstykke kalder Folk endnu „æ Kapel“. Det er sikkert her, vi har Kirkegården for det gamle Kapel i Sognet, nævnt i Præstindberetningen 1638, hvor Kapelkirkegården også omtales. Her blev Folk fordum [?: før 1638] begravede, „som endnu klarlig erfaris, at der ligger mange Hundrede Menneskers Hoveder og Ben paa, som af den grumme og forfærdelige Flod Anno 1634 den 11. Oktober blev aabenbart, idet Vandet skyllede Sandet af, som nogle Ligkister staar, og Benene i og

53.

52. Hesselø Kirkegaard efter Johs. Larsens Tegning. 53. Skagens tilsandede Kirke.

om ligger“. . . Kirkegården ved „æ Kapel“ var iflg. *J. Olsen* („Fra Ribe Amt“ 1905, 125) ca. 65 Alen langt og omtrent lige så bredt og omhegnet med Trådvæv. Pladsen er i *Mands Minde* (1905) ikke bleven benyttet som almindelig Kirkegård, men kun som Begravelsesplads for Strandvadskere. Den har i Midten en større Forhøjning, som Beboerne i Egnen påstår hidrører fra en Fællesgrav med ca. 100 Lig, der af Strømmen skal være drevne ned fra de i 1811 langt længere mod Nord strandede to engelske Orlogsskibe „St. George“ og „Defence“. Lige til 1850 blev de Lig, der blev begravede på „Strandvadskerkirkegården“, nedsænkede uden Kiste og uden noget som helst. Da Gravene tit ikke var mere end en Alen eller halvanden dybe, kunde Ræve grave ned til Ligene. Så var der imidlertid en Mand, der fandt en Strandvadsker, til hvem han lod lave en Kiste af rå Brædder, og efter den Tid blev det almindeligt at sammentømre i det mindste en simpel Kasse til at nedsænke Ligene i.

„Æ Kapel“ er nu fredet, indhegnet og beplantet, men her findes intet synligt Gravsted længer, meddeler Pastor *J. Andreassen* 1932.

Ligesom den vestligste, således har også den nordligste af Danmarks Kirker fået at føle, hvor vældige Kræfter det er, Naturen besidder. Voldsomme Storme vesterfra kan i Tidens Løb ændre et Landskabs Karakter. Sandet kan af Vindene blive ført til et fast Punkt, som så efterhånden dækkes af dette. Sådan er det jo omtrent gået ved *Skagens* gamle Kirke. Kun Tårnet rager op over Klitterne (se Fig. 53). Kirkegården ved den gamle Kirke på Jyllands Nordspids var omgivet af en teglhængt Mur, og ved det nordvestre Hjørne var en særskilt Åbning med et Led. Igennem denne Åbning blev båret ilanddrevne Lig, „Dødninger“, om hvis mer eller mindre salige Endeligt man intet vidste. Det var i 1770'erne, at Sandflugten nåede hen til *Skagens* Kirke; Sandet lejrede sig langs Kirkegårdsmuren og på Kirkegården. Med en Nordveststorm Store Bededag 1775 førtes Masser af Sand hen mod Kirken, og i den følgende Tid lejrede det sig højere og højere om den, så man måtte kaste Sand med Skovle for at holde Adgangen fri og måtte løfte Ligkisterne over Kirkegårdsmuren, når nogen skulde begraves. Efterhånden kom den Tanke frem at opgive Kirken. Først i 1795 gav Kancelliet Tilladelse til, at Kirken nedlagdes og Kapellet i *Skagen* By udvidedes. Dog skulde Kirketårnet, der tjente som Sømærke, blive stående og vedligeholdes. I 1809 blev der i *Skagen* anlagt en ny Kirkegård. — I den udførlige Skildring af den gamle Kirke, som *C. Klitgaard* har givet i sit store Værk om *Skagen*, findes der ingen specielle Oplysninger om den nu tilsandede Kirkegård og dens Udseende. Man har jo ikke, før Sandflugten kom og dækkede det hele omkring Tårnet, tænkt på at nedtegne særlige Enkeltheder om Kirkegården.

Om Kirkegården ved den for Århundreder siden nedbrudte *Hellig Thøgers Kirke* i *Endrupskov* ved *Gram* i *Sønderjylland* ved vi heller ikke meget. Hvor Kirkens Plads har været, er nu rejst et Mindesmærke med følgende Indskrift: „Her stod Hellig Thøgers Kirke fra 1200–1600“. Stedet er fredet, og der ses en græsbevokset Plads, som viser Kirken og Kirkegårdens Beliggenhed. Pladsens Størrelse er ifølge *J. H. Byriel* (i *Fra Ribe Amt* 1912) vel omtrent 2 Skæpper Land; men det menes, at Kirkegården har strakt sig lidt længere ud mod Syd, end Grønsværet når. (Fortsættes).

i Købstæderne skal det stadfæstes af det kirkelige Overtilsyn. Ogsaa det Kirkeværgen eller Kassereren tillagte Honorar samt det Regulativ, som opsættes for Kirkeværgens og Kassererens Embedsførelse, skal stadfæstes. Et Normalregulativ er udarbejdet af „Danmarks Provsteforening“ og føres i Handelen.

Efter at man, navnlig i vort Aarhundrede, i saa mange Byer har anlagt Kirkegaarde, der skal betjene flere Kirker (Centralkirkegaarde), er det bleven en Nødvendighed, at disse faar en fælles Myndighed, hvortil man kan henvende sig i Sager vedrørende Kirkegaardene. Saadanne Steder, hvor Kirkerne altsaa er fælles om at eje een bestemt Kirkegaard (eller flere Kirkegaarde til Betjening af flere Kirker), skal der ansættes en Kirkegaardsværge, og de Menighedsraad, som har et Interesseomraade paa Kirkegaarden, maa i Fællesskab træffe Bestemmelser om Kirkegaardsværgens Embedsførelse m. m.

Hvor en Kirke ikke ejer sig selv, og dens Ejer bor udenfor Sognet, eller der er flere Ejere om den samme Kirke, skal Ejeren være repræsenteret ved en befuldmægtiget Kirkeværge, der bor i Sognet, og til ham gives der Meddelelser i Kirkens Anliggender. Det er denne Kirkeværges Sag at holde Ejeren underrettet om de Begravelser af udenbysboende, som maatte finde Sted, og denne Opgave kan ikke paalægges Menighedsraadet. Den befuldmægtigede Kirkeværges Navn og Bopæl skal meddeles Menighedsraadet, Provstiudvalget og (i Byerne) Overtilsynet. Undlader en Kirkeeer at vælge en Befuldmægtiget, udnævner Overtilsynet en saadan, og af denne kan Meddelelser i Kirkens Anliggender da modtages.

Overtilsynet kan forlange, at der stilles Sikkerhed for de Midler, der bliver Kirkeværgen og Kasserere betroet, og det forudsættes, at Kirkeværgen ikke vælges til Medlem af det Udvalg, der som Regel nedsættes af Menighedsraadet med den Opgave at administrere Kirkegaarden (Kirkegaardsudvalget).

Kirkeværgens Arbejde vedrørende Kirkegaarden bestaar (foruden i det regnskabsmæssige) ogsaa deri, at han maa føre det ene Eksemplar af Kirkegaardskortet og holde dette à jour, ligesom han fører det ene Eksemplar af Kirkegaardsprotokollen. Desuden tilkommer det ham at udvise Gravpladser, udstede Fæstebreve (Gravstedsskøder) og at have Indseende med, at Nummerpælene paa Gravstederne er i Orden. Han maa føre Tilsyn med, at Ordenen opretholdes paa Kirkegaarden, og at Kirkegaardsvedtægts Bestemmelser ikke overtrædes, men overholdes, – og naar et Gravsted hjemfalder, maa han gøre de rette Vedkommende opmærksom paa, hvad Kirkegaardsvedtægten har bestemt om de Værdigenstande (Gitter, Gravmæle eller andet), som maatte findes paa Graven, dersom Ejeren ikke i rette Tid fjerner dem. Han maa desuden føre Tilsyn med, at Laager aabnes og lukkes i rette Tid, ligesom der ogsaa ofte er tillagt ham et vist Opsyn med Kirkegaardslederens Forhold, uden at han derfor er dennes Overordnede. Hans Stilling overfor Kirkegaardslederen maa nærmest siges at være Mellemand mellem denne og Menighedsraadet.

Forsvundne Kirkegårde.

Af Højskolelærer August F. Schmidt,

(Fortsat fra Side 40).

I Folketraditionen er der tit opbevaret gode Oplysninger om nedlagde Kirker og deres Gårde. Ofte er det imidlertid ikke Kirkegårde, men middelalderlige Befæstningsanlæg, Oldtidsbegravelser el. l. Således beretter *J. R. Hübertz* i sin „Beskrivelse over

Ærø“ 1834, 22 f., at der på *Gråsten* Mark, Rise Sogn, „for nogle Aar siden“ blev opløjet en Laage, som Folk mente havde tilhørt „*St. Albani Kirkegaard*“. Denne „Kirkegaard“ har dog aldrig eksisteret. Hübertz oplyser, at mellem *Gråsten* og *Vejsnæs Nakke* findes en lille langagtig Firkant indhegnet med en lav Jordvold. Denne Lokalitet, som Kartografen *J. Meier* på sit Kort over Ærø og efter ham Historikeren *Dankwerth* kalder *St. Albans Meierhof*, benævnes blandt den stedlige Befolkning *St. Albani Kirkegård*. Stedet er et Befæstningsanlæg fra Middelalderen. Det har været en af en vistnok oprindelig kredsround Vold indhegnet jævn Plads; udenfor Volden har der været en Grav. Indenfor Volden er ifølge *Trap* opgravet røde Munkesten.

Niels Feldballe i *Torsager* i *Djursland* fortalte til *Evald Tang Kristensen*, at de Gamle mente, der havde været en Kirkegård i *Torsager Præstegårds Have*. „Lige sønden for *Stuehuset* i den høje *Banke* er der gravet mange *Menneskeben* op og en hel *Del Menneskehoveder*. I *Pastor Holms Tid* gravede a i *Haven* og kørte en hel *Hjulbørfuld* af dem ned i *Grotten* og kastede dem ned der. Der er ogsaa fundet *Bronzesager* i *Haven*“ (*Evald Tang Kristensen: Danske Sagn III, Nr. 641*). Her er det en *Oldtidsbegravelse*, der er *Tale* om.

Man kan gennem gamle *Folks Fortællinger* meget vel få fortrinlige *Oplysninger* om *Kirkegårde* fra *Middelalderen* og senere *Århundreder*, hvad vi får et slående *Bevis* på i *Hans Krist. Pedersens Meddelelse* til *Evald Tang Kristensen*: „*Paa Heden* ovre *paa Askildrup Mark* (*Ølst Sogn, Galten Herred*) har ligget en *Kirke*. *Dér* var en *Knold* med *Murbrokker* i *Hans Kr. Pedersens Drengetid*, „*men nu er Jorden dyrket og sløjfet*“ (*Danske Sagn III, Nr. 646*). *Udfra* denne korte *Beretning* foretog den nu *afdøde Historiker, cand. mag. Søren Hansen* en indgående *Undersøgelse* af *Egnens nedlagde Kirker* og påviste, at *Hinge Kirke* i *Virkeligheden* havde ligget her på *Askildrup Hede*, hvor der ogsaa findes en *Del Granitkvadre* (*Samlinger til jydsk Historie og Topografi 3. Række III, 68 ff., 78 ff., 133 ff.*).

Af den fra den *romanske Tid* hidrørende *Hov Kirke* (*Mariager Landsogn, Onsild Herred*), der i sin *Tid* tilhørte *Glenstrup Kloster* og senere *Mariager Kloster*, ses endnu *Ruinen*. *Dens Plads* er på en *Bakke* ved den *vestre Ende* af *Hov*, sønden for *Bjerregård*. På *Stedet* fandtes *Levninger* af et *Kirkegårdsdige* og *svære Kampesten*, af hvilke nogle havde *Forsiringer*. Der er fundet en *Hovedskal* af et *Menneske* der på *Stedet*, ligesom der er *fremdraget* forskellige *Ting* fra den nu *nedbrudte Kirke* (*Trap, Danske Sagn III, Nr. 648*).

I *Hanning Sogn* (*Bølling Herred, Ringkøbing Amt*) har der noget *Sydøst* for *Mellem-Finderup* ligget en *Kirke: Finderup Kirke*, der nævnes c. 1325 i „*Ribe Oldemoder*“, men ved en kort *tilskreven Bemærkning* omtales som *øde* (vel under den *sorte Død*). *Pladsen*, hvor *Kirken* har stået, vises på *jævn*, nu helt *dyrket Mark*; de *sidste Rester* af den *forsvandt* 1856 ved *Ringkøbing-Silkeborgvejens Anlæg*. Før den *Tid* såes den *gamle Kirkegård* med *Grundvolden* af en *Kirke* og mange *sunkne, lyngbegrøede Grave*, sådan *fortælles* i hvert *Fald* i *Danske Sagn III, Nr. 664*.

Gammel Hinnerup i *Grundfør Sogn* (*Vester Lisbjærg Herred*) havde tidligere sin egen *Kirke*. *Hertil* gik *Folkene* både fra *Søften* og *Grundfør*, fortalte *Jens Hattemager* i *Hinnerup* til *E. Tang Kristensen* (*Danske Sagn III, Nr. 666*). *Kirken* – eller *Kapellet* – lå *Nord* for *Hinnerup*. *Gudshuset* blev *nedrevet* allerede før 1623, men endnu i *Slutningen* af det 18. *Århundrede* fandtes *Fundamenter* af det. *Folk* tog *Grus* i den *Bakke*, hvor *Kirken* havde stået, og de *fandt Menneskeben* der.

På Pladsen for *Grettrup* gamle Kirke i Salling kunde Kirkegården endnu for ca. 50 År siden påvises, skønt Pladsen var dyrket. Kirkegården med Dige lå dog udyrket hen indtil langt op i det 19. Århundrede. Da der engang toges Grus i Hjørnet af Kirkegården til Vejbrug, kom man til Menneskeben og hørte da op.

År 1761 byggedes *Frederikshaab* (Randbøl Sogn, Tørrild Herred) med 21 Boelsteder. Til at bebo dem og opdyrke Heden indkaldtes tyske Kolonister fra Pfalz. Til disse Folk indrettedes et Bedehus (det staar endnu) og en Begravelsesplads, og en reformeret Præst fra Fredericia kom fra 1775 et Par Gange om Året dertil og holdt Tjeneste. Der skal være blevet begravet 2 eller 3 af Kolonisterne ved Skovfogedens Havedige, og det Stykke Jord der indenfor kaldtes for en Snes År siden æ Kjærregård. (Trap og Danske Sagn, Ny Række, III, Nr. 212).

Paa Pladsen, hvor *Tordrup* Kirke i Gunderup Sogn i Himmerland har stået, er fundet Rudera af dens Grund; endnu i 1760'erne såes Spor af Kirken. Et Hus på den nedlagde Kirkegård er tildels opført af Munkesten. Ved Gravning af Haven er fundet Menneskeknogler, bl. a. en Hovedskal (Trap og Danske Sagn N. R. III, Nr. 364).

Tæt Vest for *Sørup* (Buderup Sogn, Hornum Herred) har der ligget en Kirke, der endnu stod 1464, og af hvilken, såvel som af Kirkegården, endnu 1870, såes tydelige Spor. 1868 bortførtes flere smukt tilhugne Sten til Benyttelse ved Jernbanebroen, og 1871 toges Kirkegårdspladsen under Plov (Trap). Peder Simonsen i Sørup kunde fortælle til Evald Tang Kristensen, at „Vi kunde se Gravene paa Kirkegaarden, og min Kone har gaaet og plukket Blaabær der. Den er først bleven dyrket i de sidste 30 Aar af den nuværende Ejer“ (Danske Sagn N. R. III, Nr. 365).

Paa *Tulsted Mark* (Torup Sogn, Hellum Herred) på *Kapelbakken* er der Levninger af et Kapel, der nævnes i et Dokument fra 1494. Kirkegårdspladsen er endnu at se, og i 1847 var Kirkegårdsdiget endnu bevaret. Til Mette Kirstine Olesdatters Oplysninger føjer Evald Tang Kristensen følgende: „Jeg har været paa Pladsen og fundet tydelige Spor af baade Kirke og Kirkegaard. Denne sidste har været meget stor, over 100 Skridt lang og over 50 Skridt bred. Den har dannet en nogenlunde regelret lang Firkant. Hist og her laa store Sten af Diget, og Volden var endnu meget tydelig. Tæt sydvest for Kirkegaarden ligger en meget stor Gravhøj. Stedet kaldes endnu *Kaavvelbakken*“ (Danske Sagn N. R. III, Nr. 366–67).

Endelig skal nævnes *Højerup Kirkegård* på Stevns Klint (se Fig. 44), der ganske vist ikke hører til de forsvundne Kirkegårde, men dog er nedlagt som Kirkegård, idet man på Grund af Klinteskred ikke længer tør benytte hverken Kirken eller Kirkegården. Efter et betydeligt Skred lige syd for Kirken blev den lukket den 9. Februar 1910 for ikke mere at blive åbnet for Gudstjeneste. Ved det vældige Klinteskred for 5 År siden styrtede en stor Del af Højerup gamle Kirkegård i Bølgerne. Når der stadig er mange Mennesker, der besøger den gamle Kirke i Højerup og dens Begravelsesplads, er det selvsagt ikke af historiske Grunde, de først og fremmest kommer der, men for at nyde en af vort Lands mest storartede Udsigter.

DENE STEEN TIL HØRER BENTE JENSEN OG HANS BØREN OG ARUINGE ANNO 1683
--

56